

„...többnyire azt mondom, geográfus vagyok”

Interjú Beluszky Pállal

□ *Kutatási eredményeid több tudományterületet is érintenek, így a társadalomföldrajzot és a társadalomtörténetet, a településföldrajzot és a településtörténetet, a szociológiát és a kultúranropológiát. Látod-e értelmét a tudományos identitásod meghatározásának?*

Nem különösebben, nem mintha lusta volnék ezt a feladatot elvégezni, hanem mert a tudományok belső felosztásáról olyan elképzelésem van, hogy nem tulajdonítok jelentőséget a „diszciplína-vitáknak”. Úgy képezem, hogy a tudományterületek felparcellázása – csak a társadalomtudománynál maradvá is – valamilyen kényszer szülte állapot: felparcellázzuk a társadalomtudományt, ám a valóságban azt hiszem, hogy egy-egy folyamat nem bontható szét szociológiai, pszichológiai, közgazdasági és egyéb folyamatokra. Egyszerűen az kényszeríthette rá erre a tagolódásra a tudományokat, hogy nem nagyon képes ma már egyetlen ember átfogni és mélységeiben is megérteni és művelni a társadalomtudományok teljes ismeretanyagát.

Néha csodálkoztam is azon, micsoda indulatokat váltottak ki a közelmúltban az Akadémia kereteiben zajlott, úgynevezett „diszciplína-viták”, melyek során az Akadémia felkérésére az egyes tudományágaknak tovább kellett parcelláznuk magukat, illetve beleilleszteni magukat a társadalomtudományok, s egyáltalán a tudományok rendszerébe. Elismerem, hogy ennek a tudományági leosztásnak vannak bizonyos egzisztenciális következményei, nyilván, ha valamelyik új tudományágnak sikerül magát definiálnia, elfogadtatnia, az jelenthet új egyetemi tanszékeket, akadémiai bizottságokat, szerencsés esetben akár akadémikusi tisztelet is. Értem az e mögött meghúzódó érdekeket, de különösebb jelentőséget nem tulajdonítok neki. Az ideálom az lenne, amit nyilvánvalóan elérni nem lehet, ha sikerülne a társadalmi folyamatok térbeli vonatkozásait, annak feltételeit, indítóokait, következményeit, s a teljes kapcsolathálót minden vonatkozásban kibontani, a már említett történelmi, szociológiai, pszichológiai, közgazdasági vonatkozásaival együtt. Sajnos nem valószínű, hogy ez sikerülni fog nekem, esetleg másnak se. Ám ilyen megközelítésben különösebb jelentősége nincs annak, hogy az ember mely tudományághoz tartozónak jelöli meg magát. Persze mindezeket túl, ha röviden kell válaszolnom, akkor az ilyen hivatalosan feltett kérdések esetében többnyire azt mondom, geográfus vagyok; az Akadémia földrajzi tudományos bizottságában működöm, ide tartozónak vélem magam.

Ez a „vállalás” az én esetemben nem is valami túl szerencsés dolog. A Regionális Kutatások Központjában dolgozó geográfusként talán az egyik leghátrányosabb helyzetet foglalom el a tudományok hazai rendszerében: mint társadalomföldrajzos az Akadémia X. osztályához tartozom, ahol túlnyomórészt természettudósok

működnek, geológustól geofizikuson és geokémikuson át a meteorológusokig, sőt a műszaki tudományokig, a bányászokig. Ezen belül az egy szem társadalomtudomány, a társadalomföldrajz nincs kedvező helyzetben, ráadásul az intézetem, a Regionális Kutatások Központja a IX. osztályhoz tartozik, tehát, ha bármilyen ítéletet kell alkotni egy kutató munkájáról, akkor az én intézetem nem áll mögöttem, mert elsősorban a IX. osztállyal és a Társadalomtudományi Főosztállyal áll kapcsolatban. S én, mint az Élettelen Természettudományok Főosztályához besorolt kutató, bizony ennek a meghatározásnak a hátrányait érzem elsősorban.

□ *Voltak-e irodalmi ambícióid? Ugyanis írásaidd általános vélekedés szerint gyakran a szépirodalom határán mozognak.*

1955-ben magyar-újságíró szakra jelentkeztem eredetileg, aztán elég kalandos úton váltam történelem–földrajz szakos hallgatóvá, majd, ahogyan az előbb említettem, geográfussá. Tehát voltak ilyen ambícióim, nem annyira az irodalom művelése foglalkoztatott, hanem inkább az irodalomelmélet. Az akkor még létező újságíró szakra történő jelentkezés is azt fejezte ki, hogy ha nem is irodalmi szinten, de íráskészséget igénylő foglalkozást akartam választani.

□ *Életed során gyakorlatilag az egész jelenlegi országterületet belaktad. Milyen állomásai voltak a folytonos migrációdnak?*

A család állandó vándorlását az idézte elő, hogy apám egy OMTK nevű cégnél dolgozott a két világháború között műszaki szakemberként; ez az Országos Magyar Tejszövetkezeti Központot jelentette. Ennek a vállalatnak az ország számos városában és nagyobb községében volt tejjüzeme, s mint ahogyan a katonákat helyezik a helyőrségek között, ez volt a gyakorlat ennél a cégnél is: ha valaki a szakmai hierarchián előre lépett, vajmesterből üzemvezető, üzemvezetőből telepvezető lett, ez majdnem mindig telephely-változtatással is járt, és a család akkor még viszonylag könnyen költözött az új munkahelyre. Szolnokon születtem, a várossal gyakorlatilag semmilyen érzelmi kapcsolatom nincs, ugyanis néhány hónapos koromban továbbálltunk Szolnokról. Aztán Orosházára kerültem, amire utólag ráfoghatnám, hogy az Alföld és a mezővárosok iránti érdeklődésemnek a forrásvidéke, ez azonban nem teljesen így van, Orosházán is csak a közvetlen környezetemre, a kertre és a lakásra emlékszem. Majd Szegedre költöztünk, ez még mindig a második világháború előtt, illetve közvetlenül az elején történt. Emlékszem, ekkor indult a Jugoszlávia elleni támadás, gyerekként az utca szélén csodáltuk a városban egymás után átvonuló katonai egységeket. Igazából eleven, a szakmámban is használható emlékeim Devecserről, erről a dunántúli kisvárosról, egykori járási székhelyről vannak, ahol az iskoláimat kezdtem.

Ma is tudom használni azokat a gyerekkori élményeket, melyeket Devecserben szedtem föl, például, hogy milyen volt egy nagybirtok uradalma. A kisvárosban az Esterházy családnak volt birtoka, s a város szélén egy uradalmi major, egy puszta működött. Jó néhány osztálytársam innen járt iskolába, az ő életüket némi képp megismerve bepillantottam ebbe a világba. Aztán költöztünk Nagykanizsára; ez közvetlenül a második világháború befejezésekor történt, 1945-ben. Itt egy érdekes polgári jellegű városban találtam magam, nem volt megyeszékhely, tehát

Nagykanizsát nem annyira a megyei hivatalok, és az adminisztráció élte, mint inkább a kereskedelem, s ennek valami halvány visszfénye még a '40-es évek második felében is érződött a városban. Aztán kerültem rövid budapesti tartózkodás után Tiszafüredre, ahol a középiskolai tanulmányaimat végeztem, s majdhogynem a leghosszabb időt Tiszafüreden töltöttem, legalábbis amíg a családdal együtt éltem. Rá lehetne fogni, hogy ezek a költözések a pályaválasztásomat is befolyásolták, ami nem így volt, hiszen véletlenül kerültem a történelem–földrajz szakra, de tény, hogy a gyerekkori élményeimet mind a mai napig tudom kamatoztatni. Ha egy településről statisztikai adatokat látok, ezek mögött a számok mögött gyakran felvillannak az ifjúkori emlékek. Tehát, ha teszem azt csinálók egy település-tipizálást, s találok egy olyan települést, ahol magas a vasutasok aránya, ez nem csak egy szám, mert az emlékeim között az is szerepel, hogy vasutasnak lenni életforma, egy egészen különös és jól definiálható életmód volt, s ennek még a településekre is lehetett valamilyen hatása. El tudom képzelni, hogy milyen volt egy kisvárosi járási székhely, s így tovább.

□ *Hol szeretted a legjobban lakni?*

Ezek közül Piskén szerettem a legjobban lakni, amit ugyan nem említettem, de Piskén éltek az anyai nagyszüleim és bő két évtizeden keresztül minden nyaramat Piskén töltöttem; ha az ott töltött időt összeadom, ez egy, másfél évet is kitehet. Piszke egy rendkívül különleges községe volt Magyarországnak a két világháború között, ugyanis ebben az 1200–1300 lelkes faluban a mezőgazdaságból élők aránya igen alacsony volt, alig néhány család élt agrártevékenységből. De nem ez a különleges, hanem az, hogy a többiek sem valamilyen nagyüzemben dolgoztak, nem bányászok vagy ingázók voltak, hanem elsősorban kézműiparosok, majdhogynem vállalkozók. Ebben a községben, a pizskei márványnak vagy a süttöi márványnak a szülőházában több tucat kőfaragó mester élt, még ma is felbukkan például itt Budapesten néhány olyan családnév a temetők környékén működő kőfaragók között, akik vélhetően Piskéről származtak el. Például a Vénusz család, Vénuszek Piskének voltak az őslakosai, s ma is látom az Óbudai temetőnél, hogy van egy Vénusz nevű kőfaragó műhely, vagy a Gerendaiak, akik már valamiféle manufaktúraszerű üzemet tartottak fenn. Ezek tehát vállalkozók voltak, nagy területen fejtették ki a tevékenységüket, Komárom megye mellett, ahogy visszaemlékszem, Fejér megyére, vagy talán még Veszprém megye északi részére is kiterjedt a vonzókörzetük vagy piacörzetük. Tehát egy erősen polgárosodott falu volt, olyan falu, ahol a két világháború között például már működött mozi, ahol általánosan elterjedt a rádió a '30-as évek végén. Azt hiszem, nagyon kevés ilyen községe volt az országnak az idő tájt. Mindamellert nem ezek miatt szerettem ott nyaralni akkoriban, hanem azért, mert egy óriási kertje volt a nagyszüleimnek, szőlőt termeltek, volt borspince, s egyáltalán el lehetett messze csatangolni a Gerecse aljában a szőlőhegyeken és a pincevárosban. A nagyapám, aki kőművesmester volt, és szintén inkább egy vállalkozó típusú valaki volt, az ő hatalmas műhelyében a szerszámok között nagyon szívesen töltöttem az időmet, úgyhogy a legkedvesebb emlékeim, mindamellert, hogy nyolc-tíz helyet végiglaktam, Piskéhez kötnek.

□ *Mit tekintesz a szülőföldednek?*

Nem szoktam ezen gondolkodni, de talán azt válaszolnám, hogy dunántúlinak érzem magam, ami az eddig elmondottak alapján furcsa. Ez talán abból következik, hogy anyám mindig nagyon hangsúlyozta dunántúli voltát, s noha ő is végiglakta az Alföldet, mindig azt mondta, hogy amikor hazamegy a nagyszüleimhez, s átlépi a Dunát, fellelegzik, hogy végre otthon van Dunántúlon. Talán ezt vettem át. Sok apróság állhat e mögött, hogy mást ne mondjak, az anyám – ha lehet ezt mondani – dunántúli konyhát vitt. Tiszafüreden élve például, ahol szokás volt disznóölés után kóstolót küldeni, ha megkaptuk a szomszédok, vagy az ismerősök kóstolóit, mindig elmondta, hogy mennyivel jobb ennél a dunántúli hurka, s hogyan kellene ezt igazából csinálni. Mindig azt hallottam a családban, hogy csak átmenetileg és száműzetésben vagyunk az Alföldön, de egy városra, vagy egy tájra nem tudnám rámondani, hogy ez a szülőföldem. Talán még leginkább Piszkéhez kötődöm.

□ *Volt-e a családotban erős személyiségminta számodra?*

A piszkei anyai nagyapám, akiről már korábban is beszéltem, aki joggal nevezhető polgárnak már ebben az időben is, még azt sem mondanám, hogy kispolgárnak, mert noha a vagyoni helyzete természetszerűleg a kispolgárok közé sorolta, de például roppant sokféle társadalmi szerepet vállalt. Egy időben ő volt a piszkei ipartestület elnöke, hosszú-hosszú időn keresztül a piszkei önkéntes tűzoltóságának a parancsnokaként tevékenykedett, amire lovastüzéri múltja is predesztinálta. De például hosszú évekig szerepelt egy iparoskör dalárdájában, amely Esztergomban működött (Piszkén úgy látszik nem jött össze egy dalárdára való iparos), s képes volt hetente beutazni a munkája mellett Piszkéről a húszegynéhány kilométerre levő Esztergomba, csak azért, hogy ebben a dalárdában szerepelhessen. Még a '20-as, '30-as években működő piszkei Szociáldemokrata Pártnak is jelentős tagja volt, egy ízben képviselőjelöltként is indult a Szociáldemokrata Párt színeiben. Természetszerűleg nem került be a parlamentbe, de ez is jelzi közéleti aktivitását. Neki elvei voltak, elég kemény ember volt, s többször meg is itta ennek a levét mindkét rendszerben. Korábban, mint említettem a Szociáldemokrata Párt tagja volt, de az Magyar Dolgozók Pártjába nem lépett át, így aztán a fordulat éve után szinte azonnal visszavonták az iparengedélyét. Szomorúan végezte az életét, mivel alkalmazottként a piszkei papírgyár karbantartó kőműveseként kellett még jó néhány évet dolgoznia, hogy a nyugdíjjogosultságot megszerezze. Ő, aki roppant öntudatos vállalkozó és „maga ura”-ember volt, a végén le kellett húznia tíz évet a piszkei papírgyárban alkalmazottként, s akkor már betegeskedett is. Ezzel az a világ is véget ért, amiben úgy érezte, hogy otthon van és igazán érdemes élni benne. Családi katasztrófák is érték, egy szem fia a második világháborúban ottmaradt. Nagyon sokat beszélgettünk, s azt gondolom, hogy amíg én élek, addig ő is él valahol bennem.

□ *Milyen szerepe volt az iskolaéveidnek abban, hogy nem akartál sem geográfus, sem pedig történész lenni?*

Kifejezetten jó emléket őrzök a földrajz tanáromról, Varga Ferencről, aki a tiszafüredi gimnáziumnak az igazgatója is volt. Kedveltem is a földrajzot, a történel-

met talán nem annyira, de a történelemmel sem volt semmiféle gondom, sőt az utolsó évben egy kiváló történelem tanár került az iskolába, akit emberileg is tisztelni lehetett, tehát egyik szakmával kapcsolatban sem alakult ki valami ellenérzés az iskolában. Valahogy az irodalom jobban érdekelt. Másrészt én Tiszafüreden érettségiztem, egy kisvárosban az '50-es évek közepén, tehát roppant szűk volt az a horizont, ami egyáltalán az ember szeme előtt lebegett, amikor pályát kellett választani. Volt egy sor olyan szakma, amiről semmilyen közvetlen élményem nem volt, így számba sem jöhetett. Például nem tudtam, hogy mi az a közgazdász; az ember maga körül látott tanárokat, volt a városban néhány orvos, de jogász már nem nagyon, mert akkor még az ügyvédi szakma nem volt divatban. Tehát nagyon szűk szakmai körből próbáltam választani foglalkozást magamnak. Mindenképpen az iskolában tanított tárgyak és a középiskolai tanárság lebegett a szemem előtt, s az iskolai tárgyak közül az irodalom állt legközelebb hozzám.

□ *Miként lettél a KLTE történelem–földrajz szakos hallgatója?*

Eredetileg a pesti bölcsészkarra jelentkeztem magyar–újságíró szakra, ahova nem vettek fel. A fellebbezés után átirányítottak a debreceni egyetemre, de nem a földrajz–történelem szakra, mivel Debrecenben magyar–újságíró szak nyilvánvalóan nem volt, de a magyar szakot meghagyták nekem és az orosz tették mellé. Ám az én orosz tudásom oly silány volt 1955-ben, hogy amikor megjelentem a debreceni egyetemen és egy-két órát meghallgattam, rájöttem, hogy nekem ezen a szakon nincs jövőm. Miután további választásom nem volt, mert akkor a debreceni egyetem bölcsészkarán mindössze két szakpárosítás volt, magyar–orosz és történelem–földrajz, semmi egyéb, csak az volt a menekülési út, ha történelem–földrajz szakos leszek, ami igazából nem volt ellenemre, s egy másfél-két hónapos utánjárás után sikerült erre a szakra átjutnom. Ha ezt nézzük, teljesen véletlen, hogy történelem–földrajz szakos lettem. Hosszú ideig élt még bennem az a vágy vagy remény, hogy emellett még megtartom a magyar szakot is, vagy utólag felveszem. Amikor ez valahogy nem sikerült, akkor egy ideig történészként próbáltam helytállni; hogy végül mégis a földrajz szak volt az, amelyet intenzívebben kezdtem művelni, talán a debreceni egyetemen a két intézetnek a hallgatókhoz való eltérő hozzáállása határozta meg. A földrajzi tanszékek szorosabb kapcsolatot tartottak fenn a hallgatókkal. Néha olyan apróságok is közrejátszottak, hogy a Földrajzi Intézet szemináriumi helyiségében, mivel kevesen voltunk hallgatók, mindenki kapott egy fiókos asztalt, ezért az ember a szabadidejét ott töltötte és nem a történelem tanszékeken. Ez a kacskaringós út vezetett a magyar–újságíró szaktól a magyar–orosz szakon keresztül a földrajz–történelem szakhoz.

□ *Milyen erényei és gyengeségei voltak az '50-es évek debreceni egyetemének?*

Azt hiszem az erényei és a gyengeségei is elsősorban a méretből fakadtak; a debreceni egyetem akkor mind a hallgatók létszámát, mind pedig az oktatott tárgyakat tekintve nagyon kis egyetem volt. Már kifutottak azok a felduzzasztott évfolyamok, amelyek közvetlenül 1949/50-ben kezdtek el az akkor még négyéves egyetemi tanulmányaikat, viszont a későbbi éveknek a lassú hallgatói létszámemelkedése sem kezdődött el. Az egyetemi éveim alatt az ezer főt nem érte el a hallgatók

száma, az előbb már említettem, hogy a bölcsészkaron csak földrajz–történelem és magyar–orosz szak volt. De a természettudományi karon, amikor 1955-ben az egyetemre érkeztem ugyancsak két szakpárosítás volt, fizika–kémia és matematika–ábrázoló geometria, és a mi évfolyamunk bizonyos lemorzsolódás után 16 fővel végzett. Ennek számos előnye is volt. Előnye volt mindenekelőtt a családi hangulat.

Az egyetem kellemes környezetben van Debrecenben, a Nagyerdőben, a diákotthon is ott volt, s a kellemes környezet és a családi hangulat nyilván az előnyre vált az egyetemnek. De az is, hogy így a hallgatók és az oktatók közötti kapcsolat jóval szorosabbá lehetett, mint egy nagy egyetemen. Például mindmáig emlékszem, hogy amikor negyedévesek lettünk, s elkezdtünk szakdolgozatot írni, volt egy úgynevezett szakdolgozati szeminárium, ahol mindenki beszámolt a menet közben elért eredményeiről; amikor erre az órára sor került, a földrajzi tanszék minden oktatója megjelent a szemináriumon Kádár Lászlóval az élen, s részt is vettek ezeken a megbeszéléseken, ami nagyon ösztönző volt. Emlékszem, amikor nem is az én szakdolgozatomról esett szó, de tudtam, hogy milyen téma kerül szóba, csak azért, hogy meg tudjak értelmesen szólalni, nekiálltam, s kicsit körbenéztem abban a témában, s olvastam hozzá valamit, utána néztem adatoknak. De erre tanulmányi kiránduláson is alkalmunk nyílt, egy sor oktató jött velünk, kevés évfolyam volt, ezért viszonylag sok oktató jutott egy évfolyamra. A későbbi professzorok, tehát Borsy Zoltán, Pinczés Zoltán jöttek velünk a terepgyakorlatra, ez állandó és szoros szakmai kapcsolatot jelentett a hallgatók és az oktatók között, ami feltétlenül a javára írható az egyetemnek. Ugyanebből fakadt néhány hátrány is. Kiváló oktatóink is voltak, de hát az ő körük meglehetősen szűk volt. Nem volt meg az a lehetőség, ami egy pesti egyetemen gondolom már akkoriban, az '50-es '60-as években is megvolt, hogy ha nem is a saját szakterületén, de számos kiváló egyéniséggel találkozhatott az ember. Még egy dolgot azonban hadd említsek meg az egyetemmel kapcsolatban a debreceni egyetem könyvtára nemzeti könyvtár, s éppúgy mint a Széchenyi Könyvtárban, itt is minden megjelenő sajtóterméket beszereztek, vagy megküldtek a könyvtárnak. Nagy élmény volt számomra az a hatalmas tudásanyag, ami ott felhalmozódott az igen nagy szabadpolcos olvasótermekben. Minden együtt volt a debreceni egyetemen, egy épületben volt a könyvtár, az összes tanszék, ez is ezt a szorosabb, mindennapos kapcsolatot erősítette. Debrecenben, ha az embernek volt egy lyukas órája, megtehetette, hogy be-szaladt az olvasóterembe és a szabadpolcra leemelt valamit és olvasott.

□ *1956-ban másodéves hallgató voltál, s olyan egyetemi emberek vettek részt a debreceni forradalmi szervezetekben, mint Szabó István vagy Für Lajos. Mit gondoltál akkor a körülötted zajló eseményekről?*

Rögtön ki is egészíthetem, amit a debreceni egyetemről mondtam; nemcsak kicsi volt, de távol is esett az országos eseményektől, legalábbis egy ideig. Elsőéves koromban meglehetősen keveset éreztem azokból a politikai változásokból, amit azért '56 lelegején már érzéklni lehetett volna. Az egyetemi élet is eléggé elbűvölt, nem tartozik szorosan ide, de elmondom, hogy igen nagy élményem volt az egyetemre kerül-

vén, hogy a dolgok nem végképp megismertek és lezártak. Tehát, hogy egy-egy szakmai kérdésnek is többfajta olvasata van, azokról vitatkozni lehet, többféle vélemény létezik. Nem elsősorban politikai dolgokra gondolok, hanem olyan egyszerű példákra, hogy a középiskolában nagyon lezárt, s úgy véltük, letisztult dolgokat tanítanak az embernek. Ha például az éghajlati tájakról van szó, akkor az ember azt hitte, szentírás, hogy a Földet ezekre a bizonyos éghajlati tájakra lehet felosztani, hogy mérsékelt égöv, óceáni, meg kontinentális éghajlat. Amikor az ember elsőéves korában elkezdett meteorológiát hallgatni, s kézbe vette a tankönyvet, akkor látta, hogy a legkülönbözőbb tipizálások és beosztások születtek, s nem egyetlen, és szentírásként kezelendő éghajlati beosztás létezik, amit mi középiskolában vázlatosan megismertünk. Ilyen, s hasonló szellemi izgalmakért az előbb már feldicsért könyvtárban ültem, amikor csak erre időm jutott. Úgyhogy elsőéves koromban a politikai erjedésről kevés közvetlen élményem volt, nem érzékeltem azokat igazán. Debrecenben nem működött Petőfi kör, az írók Pesten vitatkoztak arról, amiről a nyilvánosság még nem nagyon tudott. Lehet, hogy oktatóink, vagy a felsőbb évfolyamos hallgatók tájékozottabbak voltak, én kevésbé.

Az első jeleit bizonyos változásnak érdekes módon '56 nyarán a hadseregben észleltem, amikor az akkori rendszer szerint az egyetemi hallgatókat nyaranta behívták egy-két hónapos szolgálatra. Ekkor azt tapasztaltuk, hogy a közvetlenül hozzánk beosztott tisztek kezdtek bratyizni velünk, mintha mentegették volna magukat bizonyos dolgok miatt, noha mi keveset tudtunk a ténykedésükről. Volt olyan szakaszarancsnok, aki saját elmondása szerint a jugoszláv határ mentén szolgált előzőleg, és néhány meleg helyzetbe került, szinte mentegetőzött, hogy ő azoknak résztvevője volt. Tehát a rendszeren az első repedéseket '56 nyarán tapasztaltam. Aztán, amikor szeptember elején visszakerültünk az egyetemre, akkor már felgyorsultak az események is; én egy közkatonája voltam az eseményeknek. Talán ma is érdekes, hogy mit gondoltam ezekről az eseményekről? Nos, hosszú ideig, egészen október 23-ig, még azt is megmondom rögtön, hogy melyik eseményig valahogy én is azt gondoltam, de merem állítani, hogy a hallgatótársaim és az oktatók nagy része is azt gondolta, hogy amit el lehet érni, az valami olyasmi, amit később „emberarcú szocializmusnak” neveztek. A törvénytelenégeket meg kell szüntetni, reméltük, hogy valami szabadabb oktatási rendszer kerülhet az egyetemre; sokféle pontok forogtak akkor közkézen, a legtöbb egyetemnek megvolt a saját követeléslistája, kezdve a kötelező orosz nyelvoktatás megszüntetésétől a menzai ellátás javításáig. Ezek a pontok, többnyire a szocializmus megtartása mellett, annak a demokratikusabb, kevésbé önkényuralmi formáját próbálták megvalósítani. Nyilvánvalóan egy sor naivitás is volt benne, mert ugye az október 23-i debreceni felvonuláson már mindenki jó szívvvel skandálta, hogy vonják ki a szovjetet, vagy ruszlik haza. Nyilvánvalóan, hogy a szovjet megszállás megszűnésével egy független országban az a rendszer nem maradhatott fenn, de erre nem gondoltunk. Hogy valami más választás is lehet, az már október 23-án kora délután kiderült. Debrecenben ugyanis – ezt büszkén mondhatom – korábban törték ki az „októberi sajnálatos események”, mint Budapesten.

Az október 23-i tüntetést Budapesten különböző huzavonák előzték meg, s végül is 23-án a késő délutáni, esti órákban történtek az események. Debrecenben viszont, miután állandóan ellentmondó hírek érkeztek a fővárosból, olyan határozat született, hogy függetlenül attól, hogy mi van Pesten, mi 23-án felvonulunk. Még 23-án reggel is bizonytalanság lengte körül az elkövetkezendő eseményeket, de aztán az akkor még független felsőoktatási intézményként működő mezőgazdasági akadémia hallgatói korán kivonultak, nyilván korán kelők voltak a szakmából adódóan. Elkezdődött az oktatás az egyetemen, emlékszem éppen Kádár László professzor tartott a 15-ös teremben előadást, az első óra volt, tehát úgy fél kilenc, háromnegyed kilenckor érkezett meg az egyetem előtti térre a gazdaság hallgatók csoportja, akik jelszavakat kiabálva „zavart okoztak” az egyetemen folyó oktatásban. Tehát már 23-án délelőtt megtörtént a felvonulás és utána, miután eljutottunk a megyei pártbizottság épületéhez, és ott felolvastuk a proklamációt, az egyetemi hallgatóság vezetői tárgyalásba bocsátkoztak a megyei pártbizottsággal, ahol nem akárki, hanem Komócsin elvtárs volt a megyei első titkár. De míg a vezetőink tárgyalásokat folytattak, hogy ne tétlenkedjünk, elindultunk az akkori Debrecen talán legnagyobb ipari üzemébe, a Járműjavítóba. Mikor megérkeztünk oda, kinyílt a kapu, s közülünk néhányan beszélni kezdtek a gyülekező munkásokhoz, felolvasták a különböző pontokat, a Pestről érkezett tizenkét pontot, az egyetemi hallgatóság követeléseit. Lassan körénk gyűltek a munkások, és nagyon egyértelmű választ adtak ezekre a pontokra: hosszú krampácsoló kalapáccsal jelentek meg, és némi hallgatás után, még a beszédek közben a bejárattal szemben levő nagy dicsőségstáblákat és vörös csillagokat ezekkel a hosszúnyelű kalapáccsal felaprították. Mire visszaértünk a belvárosba, a városi tanács épületéről, meg a debreceni MÁV üzemigazgatóság épületéről a vörös csillagokat már leverték, s ott heverték a Piac utcán, a főutcán. Tulajdonképpen akkor fordult meg a fejemben, mint naiv másodéves hallgató fejében, lehet, hogy itt nemcsak az a lehetőség vetődik fel, hogy a szocializmuson javítunk valamit, hanem sok egyéb is. Persze részben a saját gondolkodásomat is, de másokét is korlátozta az, hogy kétféle dolgot tudtunk elképzelni, azt a megvalósult szocializmus féltét, ami akkor volt, vagy annak esetleg egy jobb változatát, vagy azt, ami a második világháború előtt volt. Ez egyébként nagy sansza volt az akkori rendszernek, az embereket azaz lehetett rémisztgetni, hogy két választás van, vagy ők, vagy a két világháború közötti rendszer, amit nem mindenki kedvelt. Jóval '56 után, amikor szűk ismerősi, vagy családi körben az ember elégedetlenségét fejezte ki az akkori viszonyokkal szemben, akkor igen gyakran hallottam, hogy „jó kedves fiam, de hát az sem volt ám jó, ami itt a Horthy-korszakban volt”. Az emberek fejében ez a két alternatíva létezett, mivelhogy nem tapasztalták meg például egy nyugati típusú polgári demokráciának a létét, előnyeit, vagy esetleges hátrányait. Én is valahogy így gondolkodtam, de 23-án kora délután, amikor a látogatásról visszatértünk a járműjavítóból, akkor kezdtem azon gondolkodni, hogy lehet más is.

□ *Néhány éve készítettem interjút Gyimesi Sándorral, aki ugyancsak ott volt azokban a tömegekben, ahol Te is, s ő azt mondta, hogy számukra a lelkesedés mel-*

lett az egyik legfontosabb dilemmát az jelentette, hogy ha végigtekintettek a magyar történelmen, akkor nem volt győztes forradalom, s azt látták, hogy ugyan nagyon biztató a kezdet, de történetileg ennek nagyon kevés az esélye. S rossz volt az az szembesülni, hogy nem nagyon nagy annak az esélye, hogy ez a forradalom győzni fog.

Igen, ez nagyon korán bekövetkezett, noha magában Debrecenben különösebb fegyveres összecsapásokra nem került sor. 23-án este, amikor a szervezettebb egyetemi tömegek visszatértek az egyetemre, s ott nagygyűléseztünk, az alatt spontán tüntetés zajlott a városban, a helybéli ÁVO és rendőrség székháza elé is felvonultak, ott dördültek el lövések, és ha az emlékezetem nem csal, két halott maradt az összecsapás után a helyszínen. Ettől eltekintve aztán egészen november 4-ig nem voltak harcok a városban, ekkor a bevonuló szovjet csapatok rutinból a Posta épületére lőttek ki néhány tankágyú lövedéket. Akkor még az elkerülő utakat nem építették ki, tehát a Záhony felől Budapestre, az ország központja felé tartó szovjet csapatok hosszú páncélos hadoszlopai a város főutcáján vonultak keresztül, s ez azért elgondolkodtatta az embereket.

□ *Gyimesi Sándor a már említett interjúban azt mondta, amikor leverték a forradalmat, azt érezték, hogy az ő generációjuk még egyszer ilyen erőfeszítésre nem lesz képes. Tehát a történelmet változtatni képes energiát '56 elvitte, s még egyszer nem lesznek képesek hasonló teljesítményre.*

Igen, lehetséges, ugyanakkor én nem emlékszem, hogy ilyen számvetést tettem volna. Arra viszont emlékszem, hogy mikor hosszú szünet után, valamikor március végén indult meg az egyetemi oktatás '57 márciusában, tehát novembertől márciusig négy, négy és fél hónapig nem tartották tanácsosnak visszahívni az egyetemistákat, akik többnyire szétszéledtek, tehát amikor visszatértünk, a Történelmi Tanszéken az első órát Ráczy István tartotta. Erre az órára máig emlékszem; amikor októberben félbeszakadtak az egyetemi órák, akkor ő valahol a középkor történeténél járt még, amikor visszajöttünk márciusban, akkor egy nagy ugrással 1711-től kezdte a magyar történelmet előadni. Tehát a levert Rákóczi szabadságharc utáni történelmet, és erről az eseményről beszélt az első órán, a levert Rákóczi szabadságharcról és a 18. századról. Az előadás lényege az volt, hogy egy feladata maradt a magyarságnak 1711 után, a munka és az ország építése, s a nemzeti függetlenség reménye elszállt.

□ *Szabó István tagja volt az egyetemi forradalmi bizottságnak, és ezt követően megelőzendő a más természetű konfliktusokat, a nyugdíjazását kérte, viszont ekkorra már kialakult körülötte egy később Szabó István körnek nevezett tanítványi csoport. Hallgattad-e Szabó István előadásait, illetve kapcsolatba kerültél-e ezzel a körrel?*

Ezzel a körrel nem kerültem kapcsolatba, de az óráit hallgattam, és ez igen nagy élményt jelentett. Szabó Istvánt már akkor különös tisztelet övezte, az idősebb hallgatók nyomatékosan felhívták a figyelmünket arra, hogy nagyon figyeljük a Szabó Istvánt, érdemes, tőle sokat tanulhatunk, s emberileg is igen kiváló. De ő sem volt valami túl szerencsés a történelmi korokkal, amiket végigélt, a két világháború között az

Ő pozitivista történelemszemlélete az akkori kurzustörténetben nem volt valami elismert, s ugyanez jutott számára osztályrészül az '50-es években is. Ő mindenkit urazott, azt nemrégiben olvastam egy riportban, hogy Sztálin elvtársról is mint Sztálin úrról emlékezett meg. De hogy én Beluszky úr voltam a számára, az kétségtelen, ami egy 19–20 éves fiatalembernek, aki azt hallotta, hogy a magyar történetírás egy nagyjával áll szemben, s abban a korban, amikor mindenki elvtárs volt, s engem, mint első éves hallgatót úgy szólított meg a vizsgán, hogy „nos Beluszky úr, akkor kezdjen hozzá”, az kétségtelenül különleges élmény, jó érzés volt, apróság, de sokat jelentett. Rendkívül lelkiismeretes ember volt, vizsgán, ha felbosszantottuk tudatlanságunkkal, akkor azt mondta, hogy „jó, most tíz percre abbahagyjuk”, az alatt ő megnyugszik, s akkor nullpontról indulunk. Első indulatában nem döntött. Sajnos csak az első két évben tanított, aztán hamarosan nyugdíjba ment, nem azonnal '57-ben, én 1957-ben voltam másodéves hallgató, és az államvizsgákon, '57 nyarán még államvizsgáztam Szabó Istvánnál.

□ *A Földrajzi Intézet „erős embere” az idő tájt Kádár László volt, akinek megítélése erősen megosztja a honi geográfus társadalmat. Milyen volt Kádár professzor hallgatójának lenni?*

Valóban nagyon ellentmondásos az ő megítélése szakmai, s még emberi szempontból is. Ami a szakmai vitákat, ellenérzéseket kiváltotta, az az életpályájának talán utolsó másfél évtizedében kifejtett munkássága volt. Ezekben az években már többnyire valóban ötleteket dobott fel, s lehetőség szerint olyan ötletekkel foglalkozott, ami ellentmondott minden addigi, esetleg több évtizedes tudományos közmegegyezésnek. Például, hogy nem volt több jégkorszak, hanem csak egy, hogy a Föld tengelyforgása időnként megváltozik, és ezzel lehet magyarázni a Biblia számos fontos eseményét. Azt hiszem, jelenleg nem is annyira vitatják ezeket a nézeteket, hanem – amennyire én a természeti földrajzi irodalmat ismerem – eléggé elfelejtődött Kádár László. Alig találni hivatkozást rá, noha pályájának kezdeti évtizedeiben nyilván van számos, akkori terepmunkán alapuló empirikus vizsgálata: az afrikai expedíció, a homokformák vizsgálata, talán még a folyóvizek eróziós tevékenységének vizsgálata, a löszkutatásai, és így tovább. Ezek bizonyára megállják a helyüket ma is, de nemigen látom, hogy ezeket figyelembe vennék.

Legendák keringenek a Földrajzi Intézet feudális nagyúrként való birtokbavételéről. Érdekes módon mi hallgatók ezt kevésbé érzékeltük, inkább az oktatók, a munkatársai voltak kitéve ezeknek a kisebb-nagyobb atrocitásoknak. Ezek között olyanok szerepeltek, hogy az akkori kommunikációs eszközök lehetőségeihez mérten kézi irányítás alatt tartotta a tanszékét, az asztalán hosszú csengősor volt, és minden szobába, könyvtárba vezettek ezek a drótok, s amikor valami ötlet az eszébe jutott, akkor rátenyerelt a csengősorra, s akkor úgy nézett ki a Földrajzi Tanszék, mint a háborús filmekben, amikor a hadihajó ellenséges tengerelattjárót észlel. Ám a hallgatók ezt kevésbé érzékelték. Érdeklődött a hallgatók iránt, érdekes módon. Emlékszem, első éves korunkban eljött velünk tanulmányi kirándulásra, és a két vagy háromnapos kirándulás végéig alkalmat talált arra, hogy minden hallgató mellé leüljön a buszban, vacsoránál vagy az ebédnél, és részletesen kifag-

gatta tanáraitól, iskolájáról, szándékairól, s ezt számon is tartotta. Kádár professzor úr valóban egyéniség volt; én nem őrök róla rossz emlékeket. Hozzáteszem kiváló oktató volt; nemcsak bejött az órájára leadni úgymond az anyagot, hanem tanított, megkérdezte, hogy értjük-e az elmondottakat, vitatkozott, ellenőrizte azt, hogy az előadása milyen hatást váltott ki. Végső soron inkább kellemes emlékeket és tiszteletet érzek iránta. Más kérdés, hogy én '59-ben befejeztem az egyetemi pályafutásomat, nem is kerültem aztán semmilyen hivatalos kapcsolatba a debreceni tanszékekkel, és az előbb említett szakmai kacsaringók többnyire ezután következtek, amiket én közvetlenül már nem éreztem. De másoknak is, úgy hiszem, ez a véleménye. Én összességében azt mondom, hálás vagyok a sorsnak, hogy ilyen formátumú emberrel összeakadtam a kis debreceni egyetemen, ahol azért szükségszerűen nem volt nagy választék a nagy egyéniségek közül, de Kádár László ezek közé tartozott.

□ *A társadalomföldrajzos oktatóid között volt-e olyan, aki hasonlóan nagy hatással volt rád?*

Nem. Ez meglehetősen gyenge oldala volt akkoriban a debreceni egyetem földrajzi tanszékeinek. 1961-ben vagy '62-ben került oda Enyedi György, mint félállású tanszékvezető, de mint hallgató vele már nem találkoztam. Jó emléket őrök ennek ellenére egy Csinády Gerő nevű úrról, azért mondom az ő nevét, mert azt hiszem szinte teljesen elfelejtődött. Székely volt, vagy legalábbis erdélyi, aki viszonylag szerény kutatói munkát fejtett ki, hosszú ideig középiskolában működött, Debrecenbe már a második világháború után Karcagról, a karcagi gimnáziumból került, viszont nagyon módszeres pedagógus volt. Nekünk, ahogy akkor mondták „világleíró gazdaságföldrajzot” tanított. Ha azt mondják, hogy Spanyolország, Kasztília vagy Szicília, ami ma feldereng bennem, az még mindig jobbára a Csinády Gerőnek az óráin hallottak és a jegyzetéből tanultakból származik. Nem statisztikát adott elő leíró földrajzként, pedig az elég gyakran előfordult az idő tájt, hanem talán nem tévedek, ha azt mondom, hogy a tájföldrajznak a híve volt. Tehát a tájnak azokat a maradandó, vagy legalábbis évszázadokig jellemző vonásait próbálta megismertetni velünk, amelyek időtállóak. Nem azt, hogy az óntermelésben a harmadik helyen áll-e, avagy a hatodik helyen, hanem ha azt hallja valaki, hogy mediterrán táj, vagy teszem azt Katalónia, akkor legyen valami elképzelése erről a hallgatónak. Csinády Gerő igen jó pedagógus volt, noha ma már alig ismert.

□ *Az egyetemet követően teljes három évre középiskolai tanár lett belőled. Tanári karrieredet a berettyóújfalui gimnáziumban kezdted. Hogyan kerültél Berettyóújfaluba?*

Ez egy teljesen mindennapi dolog volt. Az egyetemen, amikor végeztünk, egy álláshely volt a Földrajzi Intézetben. Kádár Lászlónak mindvégig az volt a véleménye, és ez többé-kevésbé helytálló vélemény volt, hogy én elsősorban kutatói, és nem előadói-oktatói alkat vagyok. Azt mondta, hogy ő majd feltehetően tud szerezni egy akadémiai kutatói helyet, ez nem következett be, úgyhogy erre az egy álláshelyre egy évfolyamtársam került, ennek bizonyos politikai okai is voltak, mert a fiút az akkor már megalakult KISZ támogatta. Elvégeztem az egyetemet,

s egyetemi állásom nem volt, akkor még egy geográfusnak olyan lehetőségei, vagy kényszerpályái, mint manapság nem nagyon voltak, tehát vagy a középiskolai tanárság, vagy esetleg valami egyetemi, főiskolai kutatói állás volt természetes és másban nem is nagyon gondolkodtunk. Amikorra kiderült, hogy ez a kutatói hely nem kerül a debreceni egyetemre az állásosztogatás nagyjából már lezajlott. Kézenfekvő volt, hogy a legközelebbi helyre, a Hajdú-Bihar Megyei Tanács Oktatási Osztályára menjek, és ajánlkozzam. Miután Berettyóújfaluban ezek szerint volt szabad álláshely, így kerültem a berettyóújfalui gimnáziumba. Az egész tantesület jóformán a debreceni egyetemről került ki, tehát ugyanazokat az arcokat találtam ott, akiket az egyetemen már megismertem. Aztán családi okokból, miután a feleségemet Püspökladányba helyezték, s engem árukapcsolásként áthelyeztek a püspökladányi gimnáziumba, egy évet itt töltöttem. Középiskolai pályafutásom tehát három évet tett ki.

□ *Majd a MTA Földrajzi Kutatóintézetének lettél a munkatársa. Mi idézte elő ezt a fordulatot?*

Akkoriban a Magyar Földrajzi Társaság még évente meghirdetett egy pályázatot, amelyen elsősorban középiskolai tanárok vehettek részt, a pályázati kiírás a minősített kutatókat ki is zárta a pályázatból. S miután én végeztem az egyetemen, két egymást követő évben adtam be pályázatot a Földrajzi Társasághoz, első alkalommal második, második alkalommal az első díjat nyertem el. Az első dolgozatomban Berettyóújfalu vonzáskörzetét dolgoztam fel, majd, miután közben már elkezdtem írni a doktori disszertációm a berettyóújfalui járás agrárföldrajzáról, ezt a pályamunkát nyújtottam be a Társaságnak, s ezzel első díjat nyertem. A pályázat eredménye a *Földrajzi Közleményekben* is megjelent. Akkor még talán nagyobb súlya volt a Földrajzi Társaságnak, mindenesetre ez valamiféle ismertséget eredményezett, ami bizonyára közrejátszott a további pályám alakulásában. 1962-ben még nem kerültem be az FKI-ba, csak TMB aspiránsnak vettek fel.

□ *Ki volt a témavezetőd?*

Radó Sándor. Amikor a hároméves aspirantúráim elkezdődött, én mint jó diák, kétszer-háromszor Debrecenből felkerestem őt; ekkor a Közgazdasági Egyetem Gazdaságföldrajzi Tanszékének a vezetője volt. Azt kellett tapasztalnom, hogy a jelenlétem és a kérdéseim zavarták. Ő többé-kevésbé a kartográfiához értett, s kiváló szervező volt, ezt el kell ismerni, de a szűkebb társadalomföldrajzi kérdések elég távol estek tőle, úgyhogy nagyon általános és kerülő válaszokat adott a kérdéseimre; ezt tapasztalván el-elmaradoztam, s nem sokszor találkoztunk a későbbiekben sem.

□ *Mi volt a TMB témád?*

A TMB témám Magyarország városainak vonzáskörzete volt, ebből született aztán később a *Nyíregyháza vonzáskörzete* című könyvem. Az első nyomtatásban megjelent tanulmányom a „Tiszafüred vonzáskörzete” volt, ezt még egyetemi hallgató koromban készítettem egy egyéni terepgyakorlat eredményeként, és a *Jászkunság* című Szolnok megyei folyóiratban jelent meg, amikor negyedéves voltam. A vonzáskörzet-kutatás jó néhány évig a kutatási témám maradt.

□ *A Földrajzi Kutatóintézet igazgatója az idő tájt Pécsi Márton. Milyen volt ekkoriban az FKI-ban dolgozni?*

1965-ben kerültem az FKI-ba; amikor oda kerültem, Simon László volt az osztályvezetőm; azt hiszem az ő neve is eléggé kikopott a társadalomföldrajzból, noha akkor nagyon élénk, agilis munkát végzett, az elsők között volt, akik alkalmazott földrajzzal foglalkoztak. Egészen az aprólékos tervezésig elvitte a földrajzos érdeklődését, öntözéses gazdálkodással foglalkozott, és elsősorban Szabolcs-Szatmár megyével, ahol egészen odáig ment, hogy vízhozamokat mért, és azt próbálta kalkulálni, hogy a kinyerhető víz mekkora terület öntözésére, milyen kultúrák öntözésére, és milyen öntözési formákat használva elegendő.

Kétségtelen, hogy akkor egyértelműen a magyar geográfia fellegvára volt az FKI, elsősorban a természeti földrajzi részlegünk, hisz Pécsi Márton mellett ekkor ott dolgozott Szilárd Jenő, Marosi Sándor, Somogyi Sándor, Góczán László, Ádám László, a valamivel fiatalabb korosztályból Papp Sándor, vagy Nemerkenyi Antal. De a Gazdaságföldrajzi Osztály sem volt rossz, amikor odakerültem, még az FKI kutatója volt Lettrich Edit vagy Sárfalvi Béla – utóbbi csak néhány évvel az odakerülésem után került át az ELTE-re – az említett Simon László, Enyedi György, kollégám volt a nálam két évvel idősebb Berényi István. Tehát valóban jó gárda jött össze, és akkor bármilyen sok korlátja volt a tudományos kutatásnak, a pénzületi korlátok nem jelentettek annyira erőteljesen. Nehezítette viszont a munkánkat például a többéves tervezés kényszere és ezeknek a közép- és hosszú távú kutatási terveknek a korlátai. A publikációs lehetőségek is jóval szerényebbek voltak, mint manapság, emellett viszont valódi kutatásokra jóval több ideje jutott az embernek. A középtávú tervek kidolgozásánál majdnem mindig volt arra lehetőség, hogy az ember a saját elképzeléseit is belefoglalja azokba. Tehát ilyen szempontból nem volt rossz az FKI dolgozójának lenni. A szűkebb mag, ami ott körülvelt, szakmailag is sokat adott, kölcsönösen sokat adtunk talán egymásnak, és emberileg is kellemes volt. Ugyanakkor elég sok konfliktus is tarkította az ottani éveket. Pécsi Mártonnal nekem direkt szakmai kapcsolatom kevés volt, érdekes módon egy-két olyan munka kapcsán kerültünk kapcsolatba, amelyek az ő főszerkesztésében készültek, ilyen volt a *Magyarország tájféldrajza* kötetei, vagy a *Nemzeti Atlasz*. Ezekben a kapcsolatokban én úgy éreztem, hogy a véleményemet Pécsi Márton respektálta, tehát ritkán került sor arra, hogy valamilyen szakmai kérdésben eltérő legyen a véleményünk, ami azért szerencse, mert ha eltérő volt a véleményünk, akkor többnyire az ő elképzelése jutott érvényre. A *Nemzeti Atlasz* szerkesztésénél például csupán néhány térképlap esetében tért el a véleményünk, ami aztán „kompromisszumosan” nem is jelent meg a *Nemzeti Atlaszban*. Kissé laza és távolságtartó volt a kapcsolatunk, de amikor szakmai kontaktusba kerültünk, akkor az kevés konfliktust eredményezett.

□ *Amint azt egy 1987-ben megjelent tanulmányodban megfogalmaztad, a földrajzot átmetszi a természet- és a társadalomtudomány határa, így nem tekinthető semmilyen értelemben sem egységes tudománynak. A Földrajzi Kutatóintézet viszont évtizedek óta az egységesnek tekintett földrajz akadémiai kutatási bázisa. Miként volt lehetséges ez?*

Jelenleg is ez van, ám amennyire én érzékelem, manapság egyre többen ismét az egységes földrajz híveiül szegődtek. Az '50-es, '60-as években a társadalom és a természetföldrajz különállásának a hívei és ellenfelei úgy fele-fele arányban osztottak meg. Azt hiszem ennek az újra feltámadt „unionizmusnak” két oka van, az egyik egyszerűen tradicionális és szervezeti kérdés. Igen nehéz lett volna több évszázados egység után ezt a frigyét felbontani, gondoljunk például arra, hogy a földrajz a középiskolai oktatásban így egységesen is meglehetősen szorongatott helyzetbe került. Ha eközben deklaráltan szétválík a természet- és társadalomföldrajz, feltehetően a középiskolai oktatásban megszűnik, vagy más tudományágakhoz sorolódik a földrajz ismeretanyaga. Meglehetősen nehéz lett volna szétválasztani az egyetemi tanszékeket, intézeteket, vagy magát az FKI-t is. Tehát az egységet részben tradicionális és szervezeti okok magyarázzák. Ám én továbbra is azt vallom, hogy ez két különböző tudományág, még azt sem fogadom el, amivel a legtöbbször és a legtöbben indokolják a földrajz egységét, tudniillik, hogy végső soron a vizsgálati tárgy azonos: a földrajzi tér. Nem hiszem, hogy ez azonos lenne, egy nagyon egyszerű példát mondok: ha egy község egy kisvárostól 20 km-re van és egy nagyobb várostól 40 vagy 50 km-re, nyilvánvalóan egy objektív térszemlélet esetében ez a község a 20 km-re levő kisvároshoz van közelebb. Ha én ezt valamilyen társadalomföldrajzi szempontból vizsgálom, akkor lehet, hogy ennek a községnek a kapcsolata jóval erősebb a nagyobb kínálatot, többféle városi szolgáltatást nyújtó, 50 km-re lévő, ám mégis vonzóbb városhoz, és akkor azt mondom, hogy ennek a társadalmi távolsága kisebb, mint a jóval közelebb levő kisvároshoz mért társadalmi távolsága. Egy primitív példa, de talán érzékelteti azt, hogy még a vizsgálat „közös tárgyának” a jelenlétét sem tartom feltétlenül bizonyítottnak a természet- és a társadalomföldrajz között. Mindazonáltal ma már nem vagyok harcias híve a két tudományág kettéválasztásának. Pedig az igazamat bizonyítja az is, ha az ember megnézi, hogy a két ágazat művelői kikkel állnak kapcsolatban. Társadalomföldrajzusként kapcsolatban állok közgazdászokkal, szociológusokkal, történészekkel, ők hívnak konferenciákra, ők hivatkoznak rám, én rájuk hivatkozom, s az ő ismeretanyagukat veszem át. Egy természeti földrajzos pedig a geológussal, matematikussal, vegyésszel, meteorológussal áll kapcsolatban, megint csak érthető módon. De azt hiszem, ha ezt a két kört egymás mellé rajzoljuk, akkor eléggé egyértelmű, hogy egymástól távolodó és eléggé izolált tudományok, amelyeket a tradicionális keret tart össze.

□ *A „létező szocializmus” országaiban két párhuzamos kutatási struktúra létezett, egy az egyetemeken, és egy az akadémiai intézetekben. Milyen volt a kapcsolat az egyetemiekkel?*

E kapcsolat alakulásához néhány egészen gyakorlatias tényező is hozzájárulhatott, közelebről az, hogy debreceni lakos és debreceni egyetemi hallgatóként nem sokkal az egyetem elvégzése után Budapestre kerültem. Ha helyben maradok, akkor lehet, hogy ez a kapcsolat erősebbé válik. Az ELTE földrajzi tanszékeit nem nagyon ismertem, ők sem ismertek engem, pedig ez lett volna nyilván a legkézenfekvőbb kapcsolat Budapesten élő és budapesti munkahellyel rendelkező geog-

ráfus számára. Aztán elhittem és ma is azt gondolom, hogy én írásban jobb vagyok, mint szóban. Igazából soha nem törekedtem arra, hogy valamilyen szorosabb kapcsolatba kerüljek az egyetemekkel. De azt hiszem, hogy miután itt a „létező szocializmus” időszakáról kérdeztél, akkor bizonyos érdekellentét volt az egyetemi oktatók és a kutatóintézeti dolgozók között. Az egyetemi oktatóknak nem igazán lehetett céljuk az, hogy kutatókat csábítsanak az egyetemre, akár óraadóként, akár félállásba, mert ebből a szempontból bizonyos előnyöket élvezett egy kutató. Egy kutató nyilván azt a témát vállalta volna egyetemi előadásként is, amit kutat, tehát alapos ismerője volt az általa előadott tárgyknak, egy egyetemi embert, ugye a sors a legkülönbözőbb tárgyak oktatására, előadására kényszerítette, hol Magyarország agrár földrajzáról, hol meg a mediterrán világ leíró földrajzáról, hol esetleg módszertani, vagy tudománytörténeti témákat kellett előadnia. Függetlenül a kvalitásaitól, előadóként általában előnyben voltak a kutatók. Úgy éreztem, hogy bizonyos feszültséget jelentett, ha megjelent egy kutató egy egyetemen. De talán még ezen túl is volt néhány érdekellentét.

Emlékszem, még a '80-as évek második felében, vagy közepe táján egyik vidéki egyetemünkön óraadóként dolgoztam, nappali hallgatókat, rendes óraszámban tanítottam és még szemináriumot is vezettem. Nem mondom, hogy tudatosan ellenzéki propagandát folytattam volna, csak elmondtam azokat a problémákat, amelyek a szakmában akkor már jelen voltak. Ilyenek voltak például a településpolitikai viták, amelyek a '80-as években már elég élénken folytak; igaz, hogy a településpolitikai viták keretében az ember szinte mindent elmondhatott a fennálló társadalmi rendszerről is. Én ezt minden gátlás nélkül elmondtam, nem „rossz” szándékkal, és nem a társaság fellazítása céljából; ugyancsak beszéltem azokról a problémákról, amelyek a bős-nagymarosi vízlépcsősrendszerrel kapcsolatban akkor szintén közzajon forogtak. Az egyik szemináriumon kötetlenebb beszélgetés alakult ki, akkor jegyezték meg, hogy ők ezekről a kérdésekről a saját oktatóiktól semmit nem hallottak, s milyen jó, hogy én ezekről beszélek. Nekem kellett védelmembe vennem a társaságot, mondván, hogy én sokkal könnyebb helyzetben vagyok, mert ha az egyetem vezetésében nemtetszést vált ki a tevékenységem, akkor legfeljebb azt mondják, hogy ne jöjjenek a legközelebbi órára, amit minden további nélkül átvészelek, de ha ugyanezt egy vidéki egyetem kizárólag az egyetemhez kötődő, és más lehetőséggel nem rendelkező oktatójának mondják, ez egzisztenciális kérdés. Megváltozott persze a helyzet az utóbbi időben, amikor az egyetemi oktatói helyek száma rendkívül felduzzadt, s most már sokhelyütt az egyetemeknek szüksége van a kutatók közreműködésére az oktatásban. De a '80-as évek végéig érezhető volt, hogy az egyetemek nem igazán akarták az embert magukhoz csalogatni; engem mindenesetre soha nem kérleltek túlságosan ebben az időben, hogy előadjak. Később már előfordult, nem vehemensen. Érdekes módon ahová hívtak, az az ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézete.

□ *Azt hiszem a Nyíregyháza vonzáskörzete című munkád hozta meg számodra szakmai körökben az országos ismertséget. Hogyan született meg ez a munka?*

A legelső ilyen vizsgálatot, mint említettem, a „Tiszafüred vonzáskörzetét”, még egyéni terepgyakorlat keretében kaptam témául, vagy választottam, igazából már nem is

emlékszem rá. Kézenfekvő volt, hiszen Tiszafüreden tartózkodtam a nyári szünetben, és ezalatt a piacon végigkérdeztem az eladókat és a vevőket. Ezután hosszú ideig ez maradt a kutatási területem, feldolgoztam Mátészalka vonzaskörzetét, Szerencsét, Berettyóújfalut, és így adódott az a kézenfekvő lépés, hogy amikor az aspirantúrához témát kellett választanom, akkor ezt a vizsgálatot terjesztettem ki nagyobb területre. Ennek a része volt aztán Nyíregyháza, vagy hát valójában Szabolcs-Szatmár megye városi központjainak a vonzaskörzeti vizsgálata. Érdekes módon ennek Debrecenben nagy hagyománya volt. Mendöl Tibor, aki a második világháború előtt debreceni oktató volt, szintén végzett több vonzaskörzet-vizsgálatot, Debrecen vasútjainak vonzaskörzeteit vizsgálta, a közlekedésen keresztül próbálta meg a város–falu kapcsolatot megragadni. De egy ma már ugyancsak többé-kevésbé elfelejtett geográfusnak, Márton Bélának is voltak ilyen publikált vizsgálatai, például Hajdúnánás vonzaskörzetéről. Azt mondhatom, hogy az oktatók körében ez már előzőleg több évtizede művelt téma volt, Márton Béla vizsgálatait még a két világháború között végezte. E kutatási irányra nyilvánvalóan ösztönzőleg hatott Christaller ekkor még újdonságnak számító munkássága, hiszen a vonzaskörzet-vizsgálatok szorosan kötődnek a városhierarchia feltárásához.

□ *Milyen adatokkal dolgoztál?*

Szerencsém is volt, ekkor a Belkereskedelmi Minisztérium végzett egy olyan vizsgálatot, amely azt hiszem példa nélküli a magyar kereskedelem történetében. Egy egyhetes forgalomszámlálást végeztek, ennek során többek között minden vásárlótól megkérdezték a lakhelyét viszonylag sok településen, ez ugyanis egy országos vizsgálat volt. Aztán rendelkezésre álltak az ingázási adatok; az egészségügyi vonzaskörzetekkel viszonylag kevés gond volt, ezek kijelölt ellátási területtel dolgoztak. Más ágazatokban többnyire esettanulmányokra hagyatkoztam, a piacoknak akkor még nagyobb volt a szerepe a falu–város kapcsolatrendszerben, tehát ott lehetett hasonló forgalomszámlálást végezni, vagy egy sor középiskolából megkaptam a tanulók lakóhelyét. Akkor még nem számítottak üzleti titoknak a forgalmi adatok, tehát a kiadott statisztikák is közölték évente rendszeresen az akkor még csaknem teljes egészében állami, vagy szövetkezeti kézben levő kereskedelem forgalmi adatait.

□ *1984-ben tagja voltál az FKI-ból kilépő szakadár társadalomföldrajzosok csoportjának, s részt vettél a Regionális Kutatások Központjának (RKK) megszervezésében. Milyen megfontolások vezettek?*

Ezt a kérdést pontosítom, én ugyanis nem az FKI-ból szakadtam ekkor ki, hanem az ÁSZI-ból, az *Államigazgatási Szervezési Intézet*ből. Oda a '70-es évek legvégén, ha jól emlékszem '79 őszén kerültem, s 1984. április 1-ig dolgoztam ott; ekkor alakult a Regionális Kutatások Központja, talán márciusban és én áprilisban mentem oda.

□ *Miért jöttél el az FKI-ból?*

Ez egy sötét foltja az életrajzomnak, ugyanis ha meg akarom indokolni, hogy miért jöttem el, akkor talán egyedül anyagi szempontokkal indokolhatnám. Az előbb mondtam, hogy nem is volt olyan rossz dolgozni az FKI-ban, ehhez hozzáteszem azonban, hogy az akadémiai kutatók fizetése akkor is roppant szerény

volt, s egyéb jövedelmi források nem nagyon akadtak. Külön megbízások alig-alig, a pályázati rendszer még nem működött, a publikációkért fizetett összeg roppant szerény volt, egyébként a publikálási lehetőségek szintén korlátozottak voltak. S bizony be kell vallanom, hogy jó néhány hónap végén nagyon erősen kalkulálni kellett, hogy mit engedhet meg az ember magának, ahhoz, hogy még hónap végén is le tudjon menni a közértbe. Akkor ért az ajánlat az ÁSZI részéről, miután napirendre került a városkörnyékek megszervezése, amihez úgy vélték, helyesen, hogy egy geográfus közreműködése is szükséges.

Az állásajánlat anyagi téren jóval kedvezőbb volt, mint amit a FKI-ben kaptam. Hosszan gondolkodtam rajta, és balszerencsémre egy ilyen hó végi állapot is a gondolkodási időre esett, ott álltam emlékszem a konyhában és számoltam, hogy három, vagy öt napig kell kijönni x forintból, s azt mondtam, a fenéért gyötöröm én magam, mikor ugyanannyi, vagy talán még kevesebb munkáért lényegesen többet fizetnek. Azt mondhatom, hogy ez volt az elsődleges indok, s hazudnék, ha azt mondanám, hogy elsősorban az a kihívás érdekelt, hogy tevőlegesen részt vehetek egyszer az ország térszerkezetének alakításában azzal, hogy megrajzolom a leendő városkörnyékeknek a területét, kiterjedését és határait. Amit aztán meg is rajzoltam, igaz hogy ennek az eredménye, a kijelölt városkörnyékek hat évig éltek, és egy roppant rövid epizódot jelentettek a magyar közigazgatás történetében. Nem beszélve arról, hogy az eredeti célkitűzés, ami valamiféle komplex, nemcsak közigazgatási, hanem társadalmi–gazdasági–szolgáltatási kapcsolatok egész rendszerét fűzték volna fel a városkörnyékekre, időközben úgy módosult, hogy végül a városkörnyék hatósági–ügyintézési szempontból jelentett valamiféle egységet. Tehát a jelentősége jóval csekélyebb volt, mint az induláskor tűnt, s mivel én korábban, mint említettem hosszabb időn keresztül foglalkoztam a vonzáskörzet vizsgálatokkal, ez tulajdonképpen ezeknek a felelevenítését és alkalmazását jelentette volna. Még annak a lehetősége is felcsillant, ez részben valósult csak meg, hogy ennek a keretében valamiféle empirikus adatfelvétellel megismételhetem a korábbi vizsgálataimat, s a '80-as évek elejére vonatkozó átfogó képet rajzolhatok az ország vonzáskörzeteiről. A szakmai kihívás, ha nagyon őszinte vagyok, be kell vallanom, hogy csak másodlagosan jött szóba, vagy ha lágyabb szívű vagyok magammal, azt mondom, hogy az anyagi megfontolások legalább akkora szerepet játszottak, mint a szakmaiak.

□ *A '84-ben színre lépő RKK hogyan tudott elcsábítani? Az RKK bizonyos mértékig visszalépés volt abba az akadémiai állapotba, amelyet korábban már megismertél.*

Egyrészt '84-ben, amikor törvényileg is megszüntették a járásokat és a városkörnyéki igazgatás lépett életbe, az a feladat, amire eredetileg szerződtem, s amiben azért bizonyos szakmai kihívást éreztem, befejeződött. Érzékelttem azt is, hogy messze nem a szakmai, legalábbis nem a geográfiai szempontok döntöttek, hanem a politikusok elképzelései. A tervezett városkörnyék-rendszert nem tudnám megmondani hányszor, de rendkívül sokszor átrajzoltam, tudniillik előfordult, hogy pénteken érkezett a telefon, hogy mégse 130 városkörnyék legyen az országban, hanem 115, hétfőn reggel nyolcra ezt kell prezentálnom. Elképzelhető, hogy

egy ilyen hétvégi térképrajzolásnak mennyi tudományos hátere volt; tehát rájöttem arra, hogy kifejezetten szakmai szempontok nem indokolják az otlétemet, ezt a térképrajzolást bárki megejthette volna. Másrészt a Regionális Kutatások Központja valóban bizonyos szakmai kihívást jelentett elsősorban, s régi főnököm, Enyedi György hívott. Talán az is közrejátszott, hogy Debrecenben hallgatótársam voltam Berényi Istvánnak, ő előttem végzett, utána az FKI-ban közel két évtizedet lenyomtunk, s amikor ez a szétválás lezajlott, ami bizonyos ellenérzéseket kiváltó akció volt, tehát mikor ez felmerült, akkor én összeültem Berényi István kollégámmal, s valami olyan megállapodásra jutottunk, hogy az volna célszerű, ha megosztanánk magunkat, tehát valaki az FKI-ba, valaki az újonnan szerveződő RKK-ba menne. Pista idősebb volt nálam, és ő az FKI-t választotta. Nem állítom, hogy csak emiatt kerültem az RKK-ba, de ez egyik mozzanata volt a választásnak. Az ÁSZI-ban ez a négy–négy és fél éves otlét nem hiszem, hogy kidobott idő lett volna, de nem igazán kívántam tovább ott maradni. Így jól jött a lehetőség, hogy szerveződött az RKK és választási lehetőségem volt, így kerültem az újonnan szerveződő RKK-ba.

□ *Társadalomkutatóként láttad-e a jeleit a „létező-szocializmus” összeomlásának a ’80-as évek derekán?*

Most, hogy ezt kérdezed, egy epizód jut eszembe: fiam, aki többek között német szakot végzett az ELTE-n, valamikor a ’80-as évek végén, talán ’87-ben egy félévet a jénai egyetemen hallgatott mint német szakos hallgató, és meglátogattuk. Emlékszem, néhány városba kirándultunk, talán Weimarba is, sétáltunk a valamikori fényüket még helyel-közel őrző, de az NDK évei alatt hihetetlenül lepusztult, elhanyagolt belvárosú, elszürkült egyenruhába öltöztetett városokban, és a fiammal arról beszéltek, vajon mennyi pénzbe és mennyi időbe fog az telni, amíg az NSZK rendbe teszi ezeket a városokat. De megmondom őszintén, ez nagyon távolinak tűnt, és nem is voltunk teljesen biztosak benne a fiammal, legalábbis én nem voltam biztos benne, hogy az én életemben e „kósza ötlet” realizálódik.

Érdekes módon valahogy az ÁSZI-ban sejtettem meg, hogy ez a rendszer erősen meggyengült. Az ÁSZI-ban ugyanis a legtöbb kollégám a szocializmus híve volt ugyan, de őszintén kívánt mélyreható és alapos reformokat, s miután az ÁSZI a politikához közelebb álló intézmény volt (a főhatóságunk a Minisztertanács Tanácsi Hivatala volt), ez egy szorosabb politikai ellenőrzést is jelentett, mint egy kutatóintézet esetében. Amikor valamilyen nagyobb munka elkészült az ÁSZI-ban, akkor a munkahelyi vitákra többnyire a Tanácsi Hivatalból és a pártközpontból is érkeztek résztvevők, akik a vitát minősítették, irányították. S akkor tapasztaltam, hogy a viszonylag radikálisabb reform-elképzeléseket – a ’80-as évek elején vagyunk –, amelyek az ÁSZI-ban születtek, nem tudta elnémítani a politika. Ilyen volt például a ’85-ben már működő új választójogi törvény, ami először tette lehetővé több jelölt állítását, persze olyan feltételek mellett, amelyek a valódi választást kizárták, hiszen bárki, aki képviselőjelölt volt, annak a Hazafias Népfront programjára kellett esküt tenni. A kiválasztás mechanizmusa is úgy működött, hogy tulajdonképpen szoros ellenőrzés alatt tartották ezt a folyamatot. Ennél egy jóval radikálisabb

választási törvényjavaslattal állt elő az ÁSZI. Tehát ezek a már-már a rendszer alapjait kikezdő elképzelések hangot kaptak, leíródtak, ha nem is mindig valósultak meg. De láttam azt, hogy néhány „felülről” jött résztvevője ennek a vitának vissza akarta ezeket a lépéseket fogni, és igazából nem sikerült. Akkor derült ki számomra, hogy ez a '80-as évek elején még elég masszívnak tűnő rendszer már egy ilyen politikához közeli intézményen belül sem tudja maradéktalanul az akarátát végrehajtani. Azt nem mondom, hogy ha engem ekkor, tehát '83–84-ben megkérdeznek, merem volna-e arra fogadni, hogy öt-hat év múlva gyökeres változások következnek be, de valahogy úgy éreztem, hogy nem örök ez a rendszer. S ahogyan előrehaladtunk a '80-as évek közepén, a gazdasági reformok körüli huzakodás már mutatta, hogy a rendszer állandóan hátrálni kényszerült: szinte negyedévenként, két-háromhavonta a gazdaságnak újabb és újabb engedményeket tett a politika. A vállalkozásoknak nagyobb teret adott, emelték azt a létszámot, ahány embert foglalkoztathat egy magánvállalkozás és így tovább; akkor már nyilvánvalóvá vált, hogy erősen védekező helyzetbe került az akkori rendszer. S aztán valahogy úgy '88–89 táján tűnt úgy, hogy most már alapvető, számunkra legalábbis alapvető változások is elképzelhetők. A '80-as évek elején, közepén már felsejlett valami, de nem hiszem, hogy annyira optimista voltam, hogy négy-öt-hat éves időszakot jelöltem volna meg, amíg többé-kevésbé tartotta magát a rendszer. Aztán '87–88 táján már jelentős változásoknak a lehetőségét láttam.

□ *1990 és 1994 között a Szabad Demokraták Szövetségének a képviselője voltál Budapest önkormányzati testületében. A politikai szerepvállalás a rendkívüli időknek szólt, vagy illeszkedett szakmai pályafutásodba?*

Azt hiszem, inkább a pillanatnyi helyzetnek a következménye volt. Nem illeszkedett, és nem is voltak olyan elképzeléseim, hogy én most, mint a közgyűlés képviselője és esetleg a városfejlesztési bizottság tagja saját képemre és hasonlatosságomra formálhatom a várost. Én valamikor '88-ban kezdtem a különféle politikai szerveződésekbe járni, ami akkor még nem kizárólag az SZDSZ-t jelentette, kíváncsi voltam és hallgattam Csirkát is, akkor még természetesen MDF színekben, de a Bajcsy-Zsilinszky társaság ülésein is jártam, s aztán a hallottak és tapasztaltak után kikötöttem az SZDSZ-nél. Akkor én úgy tapasztaltam, hogy a legprofibb társaság az SZDSZ-ben van (később ebben némiképp csalódtam), de akkor az SZDSZ rendezvényeire kezdtem járni, illetve az I. kerületi csoportnál is megjelentem, s ettől fogva már „szabadesszerűen” folytatódott a „politikai pályám”. Bizonyos hiúság is közrejátszott e döntésemben, talán az is, hogy az ember közéleti szerepet alig-alig játszhatott évtizedeken keresztül, s úgy éreztem, hogy életemben ez az utolsó lehetőség ilyen szerepvállalására, tehát szakmai indokaim nem voltak.

□ *Milyen volt képviselőnek lenni?*

Képviselőként rá kellett jönnöm, hogy még a fővárosnál is, ami kevésbé elvont, mint az országos politizálás, gyakorlati kérdések vannak, meg kell választani az iskola igazgatóját, a kórház igazgatóját, vagy hasonló teendőket kell elvégezni, ennek ellenére rájöttem, hogy én nem vagyok politikus alkat. Nem voltam nagyon aktív, de néha, ha valami eszembe jutott és javasoltam valamit, amíg egy ilyen

javaslat a döntésig eljutott, én már nem ismertem arra rá. Ez elkezdődött azzal, hogy vagy egy bizottság megvitatta, vagy a frakció megvitatta, a frakciónak pedig alkalmazkodnia kellett, mivel az SZDSZ kisebbségben kormányzott, egyéb frakciókra is tekintettel kellett lennie, úgyhogy a legritkább esetben tapasztaltam azt, hogy az én elképzelésem, javaslatom többé-kevésbé abban a formában valósul meg, vagy sehogy sem, vagy annyira megváltozott, hogy azt már nem tekintettem édes gyermekemnek. Tehát tapasztaltam azt, hogy igazából azért még egy ilyen szakmai döntésekhez kapcsolódó testületben is, mennyire nagy a politikai megfontolások és kényszerek szerepe. Valószínűleg nem is voltam kellően szívós e téren, ha azt mondták, hogy mégsem így, bizonyára sokkal szívósabbnak kell lennie egy politikusnak, ha kudarcot vall másodszor-harmadszor, akkor más irányban próbálkozik, ezt nem próbáltam végig.

Aztán akkor, amikor én képviselő voltam, elég jól kivehetően két nagy csoportra oszlott a képviselő testület, abból a szempontból, hogy voltak olyanok, akik bizonyos erős szakmai háttérrel rendelkeztek, azt mondhatnám, hogy volt becsületes foglalkozásuk, s voltak olyanok – ezt nem elítélőleg mondom –, akik helyzetükből adódóan elsősorban a politikában látták az érvényesülési lehetőségeiket. Volt képviselőtársaim között van miniszter, vannak politikai államtitkárok, ez az egyéni stratégia valóban be is jött némelyeknek. Ám úgy gondoltam egy idő után, pláne hogy ekkor már közel voltam a hatvan évhez, én a geográfiát jobban tudom csinálni, mint a politikát. S az időm már kiszámítható volt, van tíz jó évem, és van néhány olyan feladatom a szakmában, amit meg akarok oldani, s akkor választanom kellett. Nem tartom elfecsérelt négy évnek, noha lehet, hogy ez önámítás és önn nyugtatás, de úgy érzem ennek ellenére, jól döntöttem, amikor visszatértem a szakmámba. Ennek a tudományágnak a viszonyait, a kapcsolatait jól átlátom, a politikáét azért sokkal kevésbé, tehát ez sokkal otthonosabb terep számomra.

□ *Munkahelyed, a Regionális Kutatások Központja az egyik legsikeresebb akadémiai intézet a szakértői-tanácsadói piacon. Mi az előnye és mi az ára ezeknek a sikereknek?*

Amennyire én tudom, körülbelül úgy $\frac{1}{3}$ – $\frac{2}{3}$ a bevételünk megoszlása, a $\frac{2}{3}$ a piaci bevételeket jelenti; valamikor a '80-as évek végén szűkültek radikálisan a központi források, csökkent az akadémiai központi költségvetés juttatása. Az intézet követendő stratégiájáról nagyon eltérő vélemények fogalmazódtak meg az RKK-n belül. Én egyértelműen azt a lehetőséget láttam, hogy az extenzív terjeszkedés helyett (hiszen most kilenc városban működik az RKK) „intenzifikáljuk” tevékenységünket. Hisz egy sor olyan kutató van az intézetben, aki megfelelő tudással, empirikus ismeretanyaggal, kutatási háttérrel rendelkezik; ha összehúzódik az intézet, ugyanakkor koncentrálja az erőit, szellemi kapacitását, s a meglévő ismeretanyagokat kézikönyvekbe, tankönyvekbe, tanulmányokba foglalja, akkor eredményesen fenn tud maradni. S ez akár azt is jelenthette volna, hogy létszámában is csökken az intézet, de még azt is, hogy vidéki kutatóhelyeinket esetleg feladjuk. Teljesen ellenkező irányba ment el az intézet stratégiája; különösen az első években extenzív terjeszkedés volt a cél, egyre több megbízást kívántunk szerezni, új kuta-

tóhelyek jöttek létre, és előállt az előbb említett állapot, ahol a bevételeinknek talán az egyharmadát adja az akadémiai költségvetés. Ennek a hátrányai egészen kézenfekvők: miután a bevételünk nagyobb részét külön megbízásos munkákból, vagy pályázatokból kell előteremtenünk, ez azt jelenti, hogy az ember nem a saját kutatási elképzeléseit valósítja meg a rendelkezésére álló idő jelentékeny részében, hanem az adott, sokszor pillanatnyilag adott és heteken belül előállítandó munka szabja meg azt, hogy mit csinálunk.

El kell azonban ismerni utólag, hogy az elmúlt néhány évben ez a „stratégia” is gyümölcsözőnek bizonyult: most már a bevételeink olyannyira számosak, hogy ebből a valódi kutatói munkára is jut pénz, persze nem annyira a kutatásokra, mint inkább eredményeink publikálására. Például az RKK egy pécsi kiadóval kötött megállapodás alapján rövid idő, öt év alatt egy sor monográfiát tudott kiadni, és ez az együttműködés folytatódik. Fenn tudja tartani az egyetlen olyan, ebben a témakörben működő folyóiratot, a *Tér és Társadalmat*, amely valóban folyóiratként működik, tehát nem több éves csúszással jelenik meg. Az említettekén kívül majd minden nagyobb kutatási egység jelentkezik önálló kiadványokkal is. Ezeknek a kiadványoknak az előállítási költségeit a megbízásos munkákból teremtjük elő. Nemzetközi kapcsolataink fenntartásában is fontos szerepe van intézetünk kedvező anyagi helyzetének. Tehát eljutottunk egy olyan szintre, amikor ezeknek a külső megbízásoknak van már olyan hozadéka, ami a tényleges kutatásokat is támogatja.

□ *A közelmúltban jelent meg a magyar településhálózat történetéről szóló nagyléptékű elemzésed a Dialóg-Campus kiadó gondozásában. Hasonló társadalom-, illetve történeti földrajzi összefoglalásra Mendöl Tibor Településföldrajza óta senki nem vállalkozott. Hogyan szántad el magad egy ilyen kockázatos könyv megírására?*

Tulajdonképpen egy olyan megbízásban rejlik e vállalkozás magja, ami egy jóval szerényebb, de ugyancsak összefoglaló jellegű munka megírására vonatkozott. Ez a *Magyarország településkörnyezete* című munka volt, az MTA Stratégiai Kutatások sorozatban jelent meg és Enyedi György szerkesztette. Tőle kaptam azt a feladatot, hogy a településhálózatról írjak egy összefoglalót, ami eredetileg egy olyan kétszáz kéziratoldalt tett ki, ami a kötetben némileg meghúzva jelent meg, s miután ehhez azért tulajdonképpen mindazt össze kellett hordanom, ami a későbbi kötetbe belekerült, legfeljebb kevésbé kifejtve, kézenfekvőnek tűnt, hogy ezt kibővítve, jóval több településtörténeti áttekintést hozzátéve, készítsék egy összefoglaló munkát.

□ *Tekinthető-e a Magyarország településföldrajza egy kidolgozott fejezetének a 2001-ben megjelent Nagyalföld történeti földrajza, vagy ez egy más genetikájú munka?*

Erről ugye a közhely az, hogy is-is. Egészében az Alföld sajátos társadalom- és településtörténete már régóta foglalkoztat. Még 1987-ben „Az Alföld-szindróma eredete” címen jelentettem meg a *Tér és Társadalomban* egy tanulmányt, ennek a kötetnek az alapötlete erre a cikkekre megy vissza. Aztán egyébként is foglalkoztam a tanyás településrendszer kérdéseivel. A *Magyarország településföldrajzához* is

átgondoltam ezt a kérdéskört, s anyagot gyűjtöttem hozzá. A *Magyarország településföldrajzában* ha nem is így együtt, hanem korokra széttagolva, de volt már egy vázlatom. A könyv végül nem lett igazán olyan, mint amit elterveztem, főleg azért nem, mert részletesebben csak 1848-ig követtem végig a mezővárosi–tanyai településfejlődést, addig az időpontig, amíg elvileg létjogosultsága volt a mezővárosnak, mint jogi kategóriának; a jobbágyfelszabadítással, a feudális előjogok eltörlésével ez a településkategória jogilag megszűnt. A 19. század második felében még nagyon egyértelműek voltak az alföldi településhálózat fejlődésének a sajátosságai, de ezt az időszakot már csak vázlatosan tekintettem át. Ha egyszer alkalmam adódik, netán valamiféle második kiadás, vagy egyéb kiadási lehetőség révén, lehet hogy még rászánom magam, hogy 1848-tól a közelmúltig kövessem az „alföldi utat”, annak az elhalványulását, vagy azt, hogy mennyire lehet felfedezni ma is a sajátos alföldi társadalom- és településfejlődést.

□ *A Szabó István kör tagjai közül számosan, Rácz István, Orosz István, Gyimesi Sándor foglalkoztak valamilyen aspektusból a mezővárosi fejlődés sajátosságai-val. Volt-e ezeknek a kutatásoknak közvetlen hatása a munkádra?*

Nem volt közvetlen hatása. Sajnos Rácz István egyik munkáját már csak a kötet kéziratának leadását követően olvastam el, mert a leadási határidő nagyon rövid volt. Ez a „Debreceni cívisvagon” volt, Orosz Istvánnak és Szabó Istvánnak a munkáit viszont használtam.

□ *Mi a kedvenc kutatási módszered?*

Egyszer azt találtam mondani, s néhányszor geográfus körökben idézték, hogy a „vak is látja módszer”. De hát a történeti földrajzi munkáknál is elsősorban geográfus módszereket használok. Tehát statisztikai forrásokat, térképeket, esetleg más feltárásokat hasznosítok másodkézből; levéltári kutatásokat nem folytatok, úgy érzem nem feladatomban, és nem is értek hozzá. Földrajzi módszerek terén talán mondhatom, hogy néhány kísérletezésbe belementem, részt vettem a matematikai–statisztikai módszerek ’70-es évekbeli alkalmazásában, s talán a meghonosításában is. Amit a beszélgetés elején mondtam, nem tartom célszerűnek az egyes tudományágak közötti merev határokat, mindig él bennem egy olyan ambíció, hogy lehetőleg más tudományágak eredményeit is hasznosítsam.

□ *Egy alkalommal, a kolozsvári egyetemen tanúja voltam annak, hogy egy fiatal oktatóból a bemutatkozásodat követően a „maga még él” kevésbé udvarias kérdése tört elő. Így azt hiszem minden alapom megvan hozzá hogy, mint a társadalomföldrajz (és társult tudományainak) élő klasszikusát kérdezzelek: miként értékeled a „földrajz nyomorúságáról” szóló vitacikked óta eltelt másfél évtizedben történeteket?*

Talán azzal kezdeném a válaszomat, hogy – s ezt később majd megmagyarázom – úgy gondolom, pillanatnyilag sokkal kevésbé részletes képem van a geográfiáról, sokkal kevésbé érzem azt, hogy van bizonyos áttekintésem a geográfiáról, mint tizenöt évvel ezelőtt. Ettől függetlenül úgy érzem, hogy bizonyos szempontokból kedvezőbb helyzetbe került a geográfia. Akkor a geográfia nyomorúságát részben abból próbáltam magyarázni és kibontani, hogy ez egy nagyon szűk szakma – néhány tucatnyian műveltük akkor –, ezen a téren egyértelmű a változás, hiszen egy

sor új földrajzi tanszék, műhely nyílt, a meglévő egyetemi tanszékeken, kutatóhelyeken is egy sor fiatal geográfus kezdett munkához. Tehát elképzelhető, hogy mindaz a következmény, amit a csekély létszámból vezettem le, ami a földrajzi közéletre is rányomta bélyegét, változóban van. A világ is kitárult a geográfia előtt, ma már kezdő kutatók, de akár egyetemi hallgatók is hosszas külföldi tanulmányutakat tehetnek, bekapcsolódhatnak minden további nélkül a nemzetközi tudományos életbe. A publikációs lehetőségek is javultak, mert jóval több kiadvány jelenik meg, mint akár a '80-as években.

Úgy érzem ugyanakkor, hogy valamiféle szétesés, vagy magába zárkózás is van a geográfiában. Ez talán abból is következik, hogy kevésbé érünk rá egymással, egymás produkcióival foglalkozni, kevésbé érünk rá arra, hogy tényleg át gondoljuk azokat a feladatokat, amelyeket esetleg a földrajznak magára kellene vállalni. Nem reflektálunk egymás eredményeire, hosszú idő óta nem volt érdembeli vita a magyar társadalomföldrajzban. Ha szabad egy saját példára hivatkozni – igaz ez nem túl elegáns –, beszélünk a *Magyarország településföldrajzáról*; a könyv bő két-két és fél éve jelent meg, bármilyen legyen is, de körülbelül 600 oldal, ami egymás után van rakva. Erre a 600 oldalra én az elmúlt évek alatt egyetlen reflexiót láttam az Intézet folyóiratában, a *Tér és Társadalomban*. Mondhatjuk, hogy ez egy olyan muszáj-reflexió, hogy az Intézet munkatársának kiadványát, könyvét ismertessék. Lehet, hogy elkerülte valami a figyelmemet, de ezen kívül érdemi reakció nem történt a könyvre. Más kérdés, hogy én sem reflektálok érdemben, noha ifjú koromban elég lelkes könyvismertetés író voltam, egyszer, még valamikor a '70-es évek végén nyertem is egy akadémiai díjat, amit a könyvismertetések nyomán ítéltek meg a számomra, de ma már én sem nagyon találok időt arra, hogy valakinek a könyvével érdemben foglalkozzak. A *Magyarország településföldrajzára*, vagy amit a történeti földrajz témakörében műveltem, arra a történeti szakirodalom viszonylag gyakran hivatkozik, használja egyes eredményeit olykor egész komoly terjedelemben. A Gyáni-Kövér-féle *Magyarország társadalomtörténete* című kötetben örömmel látom, hogy ábráimat átvették, és az ottani eredményeket beépítik a munkájukba. Ugyancsak a közelmúltban jelent meg Valuch Tibornak az előző kötet folytatását képező, a II. világháború utáni társadalom- és gazdaságtörténettel foglalkozó munkája, megint úgy emlékszem, 3–4 ábrámat láttam benne viszont, s a vizsgálatok rövid bemutatását is. Ugyancsak Kövér György szerkesztésében jelent meg egy egyetemi segédkönyv, szöveggyűjtemény, amelyben a gazdaság- és társadalomtörténet témakörébe vágó írásokat gyűjtött össze és jelentetett meg, e kötetben is megjelent a századelő magyar településhierarchiájáról készült tanulmányom.

Tehát úgy tűnik, pillanatnyilag a történészek, a történeti szakirodalom tudomást vesz arról, amit eddig műveltem, a geográfia pedig nem igazán. Más kérdés, hogy a földrajzi irodalomban, meg különösen abban a tudományágban, amit regionális tudománynak nevezünk, nagyon sok fiatal kutató kapcsolódik be a munkába, s a legkritikább esetben fordul elő, hogy 3–4 évnél korábban megjelent munkákra hivatkoznának. Egyszer el is határoztam, hogy valamiféle statisztikai adatgyűj-

tést végzek, tudniillik került a kezembe olyan folyóiratszám, ahol hosszas keresés után, pedig volt bőven irodalmi hivatkozás, találtam 1997-nél korábbi munkára történő hivatkozást. E folyóiratszám 2000-ben jelent meg, tehát 2–3 évre tekintenek vissza a fiatal kutatók, s előfordul, hogy a témába vágó jelentős tanulmányokat a hivatkozások tanúsága szerint a szerzők nem ismerik, vagy legalábbis nem tartották érdemesnek hivatkozni rá. Úgy érzem, valami módon a folytonosság szűnik meg, és valamilyen szétesett állapotban van a geográfia: nincsenek olyan fórumok sem, ahol érdemben eszmét cserélhetnénk. Ilyen szempontból talán rosszabb helyzetbe került a geográfia, mint volt a '80-as években.

Az interjút készítette: *Rácz Lajos*